

## بررسی و مقایسه‌ی میزان روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان دانشگاه پیام نور و دانشگاه علمی - کاربردی مشهد

هدف این پژوهش، سنجش و مقایسه‌ی میزان روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان دانشگاه‌های پیام نور و علمی - کاربردی مشهد بود. جامعه‌ی آماری شامل تمامی دانشجویان این دو دانشگاه است. از این میان ۲۵۰ نفر از دانشگاه پیام نور و ۲۳۰ نفر از دانشگاه علمی - کاربردی به صورت تصادفی انتخاب و برر سی شدند. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ی دویخشی بود. بخش اول، سوالات جمعیت شناختی دانشجویان و بخش دوم هشت مؤلفه‌ی روحیه‌ی کارآفرینی را - که به صورت طیف لیکرت تهیه شده بود - دربرمی‌گرفت. پایایی پرسشنامه براساس ضریب آلفای کرونباخ و روایی آن براساس دیدگاه کارشنا سان و متخصصان تأیید شد. یافته‌ها نشان داد که میانگین روحیه‌ی کارآفرینی کل افراد نمونه ۳/۲۶ و انحراف معیار آن ۰/۴۰ بود. در بین مؤلفه‌های روحیه‌ی کارآفرینی، انگیزه‌ی پیشرفت، بیشترین میانگین و استقلال‌طلبی کمترین میانگین را دارا بود. همچنین میانگین روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان دانشگاه پیام نور ۳/۰۶ و دانشگاه علمی - کاربردی ۳/۱۸ بود. نتایج نشان داد روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان پسر بیشتر از دختران است. آزمون مقایسه‌ی میانگین مؤلفه‌های روحیه‌ی کارآفرینی در بین افراد نمونه نشان داد تمام مؤلفه‌ها به‌جز کنترل درونی، تحمل ابهام و ریسک‌پذیری، تفاوت معناداری دارند؛ برر سی مؤلفه‌ها نیز نشان داد روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان دانشگاه علمی - کاربردی از دانشجویان پیام نور بیشتر است.

### واژه‌های کلیدی

استقلال‌طلبی، انگیزه‌ی پیشرفت، دانشجویان، دانشگاه پیام نور، دانشگاه علمی - کاربردی، روحیه‌ی کارآفرینی.

## ۱. مقدمه

کارآفرینی سوق دادن منابع به‌سوی ظرفیت‌هایی که ثروت ایجاد می‌کند، تعریف شده است (آمیت، ۱۹۹۳، به نقل از رستمی و همکاران، ۱۳۹۲، ۱۰). عده‌ای هم آن را خلق چیزی تازه از هیچ می‌دانند (کردنائیج، ۱۳۸۴، ۱۹). کارآفرینی جامعه را به سمت تغییرات تکنیکی و مبتکرانه سوق می‌دهد و موجب رشد اقتصادی و نیز ایجاد توازن بین عرضه و تقاضا می‌شود؛ همچنین زمینه‌ی تبدیل دانش به خدمات و محصولات جدید را فراهم می‌کند (شان و همکاران، ۲۰۰۳، به نقل از رستمی، ۱۳۹۳، ۱۱). ایجاد اشتغال، بهبود کیفیت زندگی، توزیع مناسب درآمد و کاهش اضطراب‌های اجتماع، بهره‌برداری از منابع و فعال شدن آنها برای بهره‌برداری عظیم ملی از فواید کارآفرینی است (سالازار، ۱۳۸۳، ۳۶). برخلاف برخی دیدگاه‌ها که ویژگی‌های کارآفرینان را موروثی دانسته‌اند، تحقیقات نشان داده این ویژگی‌ها را می‌توان آموزش داد. برای مثال دراکر اعتقاد دارد کارآفرینی نوعی آموزش است و مانند هر آموزش دیگری، می‌توان آن را فراگرفت و آموزش داد (صالحی و برادران، ۱۳۸۴، ۲۹۹). دیوید مک‌کلند از اولین روان‌شناسانی بود که دوره‌های آموزش را طراحی کرد و نتایج مثبتی به‌دست آورد. آموزش کارآفرینی، فرایندی نظام‌مند، آگاهانه و هدف‌گراست. آموزش کارآفرینی و تحقیقات مربوط به آن هم‌اکنون با چالش‌هایی روبه‌روست. برخی از آنها عبارت‌اند از: چالش در ایجاد متدولوژی‌های تحقیق برای اندازه‌گیری اثربخشی کارآفرینی، چالش در محتوا و شیوه‌های آموزش کارآفرینی، کیفیت مدرسان کارآفرین، پذیرش آموزش کارآفرین در دانشکده‌ها نسبت به کسب و کار و ... (احمدپورداریانی و مقیمی، ۱۳۸۰، ۲۴).

برای رسیدن به توسعه‌ی پایدار و متوازن، تربیت نیروی متخصص، کارآمد و مورد نیاز بخش‌های مختلف جامعه که دارای روحیه‌ی قوی کارآفرینی باشد و به‌صورت عنصری فعال در جامعه فعالیت کند، در نهادهای آموزشی به‌ویژه دانشگاه‌ها به‌عنوان اصلی اساسی و ضروری مطرح است (منوری‌فرد و همکاران، ۱۳۹۱، ۳۰۴). نتایج تحقیقات متعدد در جهان نشان داده است بخش عمده‌ی دانش، بینش، مهارت‌ها و توانایی‌های مرتبط با خصلت و رفتار کارآفرینی اکتسابی و آموزش‌دانی است. این موضوع به‌عنوان یک عامل بسیار مهم و تأثیرگذار در توسعه‌ی اقتصادی، کنون توجه دانشگاه‌ها و محافل توسعه در کشورهای پیشرفته و در حال توسعه قرار گرفته است (واحدی و همکاران، ۱۳۸۸)؛ به‌طوری که یونسکو در چشم‌انداز جهانی آموزش عالی برای قرن بیست و یکم، دانشگاه‌های جدید را مکانی توصیف می‌کند که با توسعه‌ی قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان، آنها را به ایجاد کسب و کار سوق می‌دهد (رحمانیان و همکاران، ۱۳۹۴، ۲۵). دانشگاه از نهادهای مسئول پرورش روحیه‌ی کارآفرینی در دانشجویان است. به عقیده‌ی راسموسن،

دانشگاه می‌تواند با افزایش انگیزه و شایستگی فارغ‌التحصیلان، آنها را به‌صورت افرادی برجسته در فعالیت‌های کارآفرینی پرورش دهد (راسموسن، ۲۰۰۶، به نقل از رحیمیان، ۱۳۹۱). مهارت‌هایی نظیر خلاقیت، مدیریت، رقابت سالم، نوآوری، مسئله‌گشایی، کارآفرینی زمانی مؤثر و فعالیت‌هایی مثل آموزش کارآفرینی، ارتباط دانشگاه و صنعت، پارک‌های فناوری و شهرک‌های تحقیقاتی، می‌توانند روحیه‌ی کارآفرینی را در دانشجویان شکوفا کنند. این در حالی است که دانشگاه‌ها از دنیای واقعی جدا شده‌اند و تحقیقات شان در محیط بسته‌ی آزمایشگاه و به‌دور از نیازهای جامعه صورت می‌گیرد. برنامه‌های درسی موجود، بیشتر فرهنگ استفاده شدن را تبلیغ می‌کنند و تمرکز شان بر آماده‌سازی دانشجویان در مسیر شغلی است تا به‌عنوان کارمند در سازمان‌های یکنواخت و پایدار استفاده شوند؛ فقط نمونه‌های کوچکی از دوره‌ها درباره‌ی ایجاد کسب و کار در رشته‌های اقتصاد و مدیریت بازرگانی وجود دارد. اغلب دانشگاه‌های ایران، آموزش را بدون هیچ برنامه و تمهیدی برای تزریق روحیه‌ی کارآفرینی فراگیران هدف قرار می‌دهند و رسالت خویش را فقط آموزش می‌دانند؛ رویه‌ای که با صرف هزینه‌های زیاد به‌جای پرورش کارآفرین، کارجو می‌پروراند. پیامد این امر آن است که هزاران دانش‌آموخته با کمترین نشانه‌ی نوآوری و اندیشه‌ی آفرینی روانه‌ی جامعه می‌شوند و همواره در جست‌وجوی کار در هر زمینه‌ای، هر چند بی‌ارتباط با زمینه‌ی تحصیلی خود هستند و تنها شکاف‌های شغلی را پر می‌کنند (منوری‌فرد و همکاران، ۱۳۹۱، ۳۰۴).

پرسش این است که چرا دانشگاه‌هایی مثل هاروارد و... فارغ‌التحصیلانی دارند که نتیجه‌ی پروژه‌ی فارغ‌التحصیلی آنها ایجاد کسب و کارهای جدید است، اما دانشگاه‌های ما متخصصان، متفکران و نخبگان خوبی را که همیشه در جهان دارای رتبه هستند، به صورت تک‌بعدی پرورش می‌دهند و هیچ‌گاه توانایی ایجاد کسب و کار در مقیاس جهانی را ندارند. به‌نظر می‌رسد نمی‌توان علت را صرفاً مسئله‌ی ضعف امکانات دانست، بلکه باید در جهت‌گیری به سمت تربیت نیروی انسانی کارآفرین و خلاق برای ورود به بازار کار تجدیدنظر و تمرکز کرد (احمدپورداریانی، ۱۳۸۱، ۲۶). در عصر حاضر که نیازها و شرایط بازار کار، در حال تغییر و دگرگونی است، دانشگاه‌ها باید به ارتقا و توسعه‌ی آموزش کارآفرینی بیندیشند؛ بنابراین آموزش عالی کشور، امروزه بیش از هر چیز نیاز دارد در رویکردهای سنتی و غلط به تربیت نیروهای انسانی بازننگری کند. (آراسته، ۱۳۸۲، ۱۲). بنابراین، به‌نظر می‌رسد نخستین گام برای تربیت دانش‌آموختگان کارآفرین و بهبود روحیه‌ی کارآفرینی در نظام آموزش عالی، تحقیق برای سنجش سطح روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان باشد تا بتوان با کسب اطلاعات مورد نیاز، برنامه‌ریزی اثربخش‌تری را در آموزش‌های دانشگاهی اعمال کرد.

## ۲. نظریه‌ها و تعاریف

سه دلیل مهم برای توجه به مقوله‌ی کارآفرینی، تولید ثروت، توسعه‌ی تکنولوژی و اشتغال مولد است. در مرکز رقابت بین‌المللی، شرکت‌های کارآفرینانه قرار دارند که لبه‌ی تیز رقابتی آنها معطوف به انعطاف‌سازمانی و استراتژی تغییر مستمر در فرایندها، محصولات و طرح‌ها ست (کا سون، ۲۰۰۴، به نقل از هزارجریبی، ۱۳۸۳، ۲۸). در تحقیقات حوزه‌ی کارآفرینی با سه رویکرد اساسی در قالب رویکردهای روان‌شناختی و بررسی ویژگی‌های فردی مرتبط با کارآفرینی؛ رویکردهای اجتماعی و نقش و تعاملات کارآفرینان در اجتماع و در نهایت رویکردهای اقتصادی که به بررسی تأثیرات اقتصادی کارآفرینی در جامعه می‌پردازد، مواجهیم. از این‌رو تحقیق حاضر در قالب رویکرد اول قابل بررسی است. برخورداری جوامع از روحیه‌ی کارآفرینی، اصل و اساس پیشرفت اقتصادی کشورها به حساب می‌آید. در حقیقت علم و دنیای مدیریت با مفهوم روحیه‌ی کارآفرینی هویت می‌یابد. عنصر کارآفرینی با استفاده از حداقل سرمایه و پس‌انداز و روش‌های جدید بهره‌برداری و ترکیب بهینه‌ی عوامل تولید، کارایی و اثربخشی بنگاه اقتصادی را به حداکثر می‌رساند.

روحیه‌ی کارآفرینی فرایند بهره‌گیری از فرصت‌ها و ایجاد کسب‌وکار است، به‌نحوی که محصول تلاش زیاد، پذیرش ریسک‌های مالی، اجتماعی، روانی و نوآوری است و با انگیزه‌ی کسب سود مالی، استقلال یا به‌دلیل اضطرار شروع می‌شود (سعیدی کیا، ۱۳۸۴).

پژوهش‌ها نشان می‌دهد مهم‌ترین عامل مؤثر در حرکت کارآفرینی و از قوه به فعل درآوردن آن، بروز روحیه‌ی کارآفرینی در افراد از طریق آموزش است. پرورش روحیه‌ی کارآفرینی در افراد غیر کارآفرین از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. از این‌رو فعالیت‌های آموزشی برای تربیت کارآفرینان در دستور کار بسیاری از مراکز آموزش کارآفرینی قرار گرفته است، زیرا لازمه‌ی توسعه‌ی کارآفرینی، آموزش آن است. (احمدپورداریانی، ۱۳۸۱، ۲۰).

## ۳. پیشینه‌ی تجربی تحقیق

وطن‌خواه و رضایی‌مقدم (۱۳۹۴) پژوهشی با عنوان «شناخت روحیه‌ی کارآفرینی» بر روی ۱۹۱ نفر از دانشجوین کارشناسی دانشگاه کشاورزی شیراز به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انجام دادند و گزارش کردند بین دانشجویان عضو تعاونی و غیرعضو از نظر میانگین متغیرهای روحیه‌ی کارآفرینی تفاوت معناداری وجود دارد. به‌طوری که میانگین ریسک‌پذیری و خلاقیت دانشجوین عضو بیشتر از غیر عضو است. همچنین میانگین خلاقیت دانشجویانی که در دوره‌های کارآفرینی شرکت کرده‌اند بیشتر از

دانشجویانی است که در این کارگاه‌ها شرکت نکرده‌اند. محققان پیشنهاد کردند با برگزاری کلاس‌های آموزشی، کارگاه‌های کارآفرینی و تشویق دانشجویان به عضویت در تعاونی‌های کشاورزی، روحیه‌ی کارآفرینی در دانشجویان تقویت شود تا موفقیت آنان برای خوداشتغالی در آینده تضمین گردد.

ربیعیان و همکاران (۱۳۹۴) تحقیقی با عنوان «مطالعه‌ی روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان دانشکده‌ی پیراپزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران» را بر روی ۲۱۶ دانشجو انجام دادند و نتیجه گرفتند درصد امتیاز کسب شده روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان ۵۹/۹ — بالاتر از حد میانگین درصد امتیاز (۵۰) — بود؛ آنان معتقدند این مسئله می‌تواند زمینه‌ای مساعد برای اجرا و پیشبرد برنامه‌های مربوط به توسعه و آموزش‌های کارآفرینی در دانشگاه‌ها ایجاد کند.

شریفی و همکاران (۱۳۹۳) تحقیقی با عنوان «سنجش سطح روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان کشاورزی در دانشگاه یا سوچ» روی ۲۰۷ دانشجو انجام دادند و نتیجه گرفتند ۷۵/۴ درصد دانشجویان از لحاظ روحیه‌ی کارآفرینی در سطح متوسطی قرار دارند و همچنین تفاوت معناداری در روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان دختر و پسر وجود ندارد. مقایسه‌ی میانگین و وضعیت خصیصه‌های کارآفرینی نشان داد تنها در خصیصه‌ی تحمل ابهام، تفاوت معناداری بین دانشجویان دختر و پسر وجود دارد. بین دانشجویان سال اول و آخر و نیز دانشجویان رشته‌های مختلف از نظر خصیصه‌های روحیه‌ی کارآفرینی تفاوت معناداری مشاهده نشد. این یافته حاکی از آن است که آموزش‌های دانشگاه نتوانسته سبب بهبود روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان شود. محققان در این پژوهش پیشنهاد دادند ارتباط بیشتری بین دانشگاه و مراکز کارآفرینی برقرار شود و در حین طراحی و ارائه‌ی برنامه‌های درسی، به پرورش روحیه‌ی کارآفرینی توجه شده و جنبه‌های عملی دروس و مطابقت محتوای مطالب نظری دانشگاه‌ها با آنچه در محیط کسب و کار وجود دارد، لحاظ شود.

احمدی و همکاران (۱۳۹۱) با بررسی ویژگی‌های کارآفرینانه‌ی دانشجویان دانشگاه کردستان نشان دادند دانشجویان پسر از نظر حس توفیق‌طلبی، استقلال‌طلبی، خلاقیت و کنترل درونی در بین دانشجویان وضعیت مناسب‌تری دارند.

کمری و همکاران (۱۳۹۰) در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی وضعیت روحیه‌ی کارآفرینی در بین ۴۴۵ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های غرب کشور (دانشگاه‌های پیام نور، آزاد و علوم پزشکی)، چنین نتایجی را گزارش دادند: روحیه‌ی کارآفرینی و مؤلفه‌های آن در دانشجویان نمونه‌ی آماری در حد زیاد و روحیه‌ی عمل‌گرایی در آنان در حد خیلی زیاد است. همچنین بین روحیه‌ی کارآفرینی در دانشجویان دختر و پسر تفاوت

معناداری وجود دارد و بین روحیه‌ی کارآفرینی در گروه‌های مختلف دانشجویان براساس نوع دانشگاه محل تحصیل تفاوت معناداری وجود ندارد.

نوه ابراهیم و تندسته (۱۳۸۷) در تحقیقی با عنوان «مطالعه‌ی شاخص‌های کارآفرینی در بین ۱۰۳۳ نفر از دانش‌آموزان سال آخر سه شاخه‌ی نظری، فنی — حرفه‌ای و کاردانش مدارس متوسطه‌ی شهرستان گرمسار»، بیان کردند بین قابلیت‌های کارآفرینی دانش‌آموزان شاخه‌های نظری، فنی — حرفه‌ای و کاردانش در سطح ۰/۰۱ تفاوت معناداری وجود دارد.

نوروززاده و رضایی (۱۳۸۸) در تحقیقی به بررسی مشوق‌ها و بازدارنده‌های مؤثر در روحیه‌ی کارآفرینی از دیدگاه دانشجویان مراکز آموزش عالی پرداختند. نتایج تحقیق بیانگر آن است که به‌ترتیب اولویت، خود دانشجو، استادان، تجهیزات و امکانات مراکز آموزش عالی علمی - کاربردی، خانواده، محتوای دوره‌های آموزشی، جامعه و آزمایشگاه به‌عنوان مشوق در ایجاد روحیه‌ی کارآفرینی؛ و ناآگاهی دانشجویان، نبود استادان ماهر و خلاق، محتوای نامناسب دوره‌های آموزشی و حمایت نکردن دولت، مهم‌ترین بازدارنده‌های ایجاد روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان مراکز آموزش علمی — کاربردی بخش کشاورزی است.

موحدی و همکاران (۱۳۸۹) پژوهشی با هدف «بررسی روحیه و آموزش‌های کارآفرینی در بین دانشجویان رشته‌های کشاورزی دانشگاه بوعلی سینای همدان» انجام دادند. نتایج تحقیق حاکی از آن است که بین جنسیت، سن، مقطع تحصیلی، گرایش تحصیلی دانشجویان کشاورزی و میزان روحیه‌ی کارآفرینی آنان رابطه‌ی معناداری وجود ندارد و تنها بین اشتغال دانشجویان و روحیه‌ی کارآفرینی آنان ارتباط معناداری دیده می‌شود.

بدری و همکاران (۱۳۸۳) در تحقیقی با عنوان «بررسی قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه اصفهان» نتیجه گرفتند که قابلیت‌های ریسک‌پذیری و مرکز کنترل درونی دانشجویان بالاتر از سطح میانگین بود. کارآفرینی دانشجویان در زمینه‌ی استقلال‌طلبی، کنترل درونی، انگیزه‌ی پیشرفت و خلاقیت بیشتر از حد میانگین بود، اما نمره‌های ریسک‌پذیری از متوسط نمره‌ی معیار کمتر بود. همچنین آموزش‌های دانشگاهی در پرورش ویژگی‌های کارآفرینی در دانشجویان مؤثر نبود.

کلانتری و همکاران (۱۳۸۳) در پژوهشی با عنوان «بررسی میزان کارآفرینی دانش‌آموختگان در عرصه‌ی نشریات و مطبوعات» نتیجه گرفتند که بین ویژگی‌های کارآفرینی با دارا بودن آموزش‌های رسمی دانشگاهی، ریسک‌پذیری، داشتن مهارت فردی و خلاقیت، رابطه‌ی معناداری وجود دارد و در این میان سهم دانش‌آموختگان رشته‌های علوم انسانی در توسعه‌ی مطبوعات و نشریات کشور بیش از دانش‌آموختگان رشته‌های دیگر دانشگاهی است.

#### ۴. روش تحقیق

این پژوهش، از نوع پژوهش‌های پیمایشی است. جامعه‌ی آماری این پژوهش را دانشجویان دانشگاه پیام نور و علمی — کاربردی مشهد، در سال تحصیلی ۹۵ — ۱۳۹۴، که حداقل پنج ترم گذرانده باشند، تشکیل می‌دهند. روش نمونه‌گیری این پژوهش، از نوع نمونه‌گیری تصادفی بود. ۲۵۰ نفر از دانشگاه پیام نور و ۲۳۰ نفر از دانشگاه علمی — کاربردی انتخاب و بررسی شدند.

#### ۵. ابزار پژوهش

پژوهش حاضر از دو بخش تشکیل شده است: بخش اول شامل اطلاعات جمعیتی دانشجویان است و بخش دوم به بررسی هشت مؤلفه‌ی روحیه‌ی کارآفرینی می‌پردازد که به صورت طیف لیکرت تهیه شد. این مؤلفه‌ها عبارت است از انگیزه‌ی پیشرفت، استقلال‌طلبی، گرایش به خلاقیت، ریسک‌پذیری، کنترل درونی، تحمل ابهام، تیم کاری و آینده‌نگری. پایایی ابزار براساس ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۶ به دست آمد و روایی آن براساس دیدگاه کارشناسان و متخصصان تأیید شد.

#### ۶. یافته‌های تحقیق

شاخص انگیزه‌ی پیشرفت با میانگین (۳/۵۷) و انحراف معیار (۰/۶۰) بیشترین مقدار و شاخص استقلال‌طلبی با میانگین (۲/۹۸) و انحراف معیار (۰/۶۸) کمترین مقدار میانگین را به خود اختصاص داده اند. میانگین کل برای شاخص روحیه‌ی کارآفرینی بالاتر از حد متوسط و برابر ۳/۲۶ به دست آمد. انحراف معیار ۰/۴۰ برای این شاخص نشان‌دهنده‌ی پراکندگی کم بین نظرهای افراد است. (جدول ۱)

جدول ۱. توصیف مؤلفه‌های روحیه‌ی کارآفرینی در افراد نمونه

مؤلفه‌های روحیه‌ی کارآفرینی	انگیزه‌ی پیشرفت	کنترل درونی	ریسک‌پذیری	استقلال‌طلبی	آینده‌نگری	تحمل ابهام	تیم کاری	گرایش به خلاقیت	روحیه‌ی کارآفرینی
میانگین	۳/۵۷	۳/۱۲	۳/۳۷	۲/۹۸	۳/۱۴	۳/۲۹	۳/۳	۳/۳۶	۳/۲۶
انحراف معیار	۰/۶۰	۰/۵۴	۰/۷۴	۰/۶۸	۰/۷۲	۰/۵۹	۰/۵۵	۰/۶۷	۰/۴۰

## جدول ۲. توصیف مؤلفه‌های روحیه‌ی کارآفرینی به تفکیک دانشگاه‌ها

مؤلفه‌های روحیه‌ی کارآفرینی	انگیزه و پیشرفت	کنترل درونی	ریسک‌پذیری	استقلال‌طلبی	آینده‌نگری	تحمل ابهام	تیم کاری	گرایش به خلاقیت	روحیه کارآفرینی	روحیه کارآفرینی
پیام نور	میانگین	۳/۱۲	۳/۲۲	۳/۲۵	۲/۸۸	۳/۲۰	۳/۲۱	۳/۱۱	۲/۶۴	۳/۰۶
علمی-کاربردی	میانگین	۳/۴۸	۳/۰۸	۳/۱۵	۳	۳/۴۰	۲/۰۳	۳/۱۸	۳/۱۱	۳/۱۸

در دانشگاه پیام نور، شاخص ریسک‌پذیری با میانگین ۳/۲۵ بالاترین مقدار و شاخص گرایش به خلاقیت با میانگین ۲/۶۴ کمترین مقدار میانگین را به خود اختصاص دادند. میانگین کل برای شاخص روحیه‌ی کارآفرینی بالاتر از حد متوسط و برابر ۳/۰۶ به‌دست آمد. در دانشگاه علمی \_ کاربردی شاخص انگیزه‌ی پیشرفت با میانگین ۳/۴۸ بیشترین مقدار و شاخص استقلال‌طلبی با میانگین ۳ کمترین مقدار میانگین داشتند. میانگین کل برای شاخص روحیه‌ی کارآفرینی بالاتر از حد متوسط و برابر ۳/۱۸ به‌دست آمد. (جدول ۲)

## جدول ۳. خلاصه‌ی آزمون مقایسه‌ی میانگین‌های نمره‌ی روحیه‌ی کارآفرینی براساس جنسیت

جنسیت	تعداد	میانگین	مقدار T	سطح معناداری
پیام نور	دختر	۱۹/۳۵	۴/۲۹	۰/۰۲۲
	پسر	۲۱/۴۰		
علمی-کاربردی	دختر	۱۶/۳	۱۱/۰۶	۰/۰۴۱
	پسر	۱۹/۶۸		

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ شد، بنابراین رابطه معنادار است. به‌عبارت دیگر آزمون تفاوت میانگین‌ها نشان می‌دهد که میانگین نمره‌ی روحیه‌ی کارآفرینی پسران در هر دو دانشگاه از میانگین نمره‌ی دختران بیشتر است.

براساس نتایج جدول ۴، سطح معناداری در بیشتر مؤلفه‌ها به‌جز کنترل درونی، ریسک‌پذیری و تحمل ابهام کمتر از ۰/۰۵ شد، بنابراین می‌توان گفت تفاوت معناداری بین میانگین‌های دو گروه در زمینه‌ی روحیه‌ی کارآفرینی و مؤلفه‌های آن وجود دارد. نتایج آزمون نشان می‌دهد که دانشجویان دانشگاه علمی \_ کاربردی در مؤلفه‌های انگیزه‌ی پیشرفت، آینده‌نگری، تیم کاری، خلاقیت و روحیه‌ی کارآفرینی نمره‌ی میانگین بیشتری از دانشجویان دانشگاه پیام نور دارند.



جدول ۴. خلاصه‌ی آزمون مقایسه‌ی میانگین‌های نمره‌ی مؤلفه‌های روحیه‌ی کارآفرینی در بین دانشگاه‌ها

سطح	مقدار	انحراف	میانگین	تعداد	مؤلفه‌های کارآفرینی	
۰/۰۰	۳/۴۷	۱۵/۴	۸/۷۲	۲۵۰	پیام نور	انگیزه پیشرفت
		۱۲/۶	۱۰/۵۶	۲۳۰	علمی-کاربردی	
۰/۱۲	۴/۴۲	۱۲/۱۴	۷/۴۶	۲۵۰	پیام نور	کنترل درونی
		۱۳/۵	۷/۷۷	۲۳۰	علمی-کاربردی	
۰/۱۶	۳/۶	۸/۸۴	۱۲/۱۳	۲۵۰	پیام نور	ریسک‌پذیری
		۵/۶۷	۱۱/۱۶	۲۳۰	علمی-کاربردی	
۰/۰۴	۲/۵۱	۱۵/۵	۱۳/۲۳	۲۵۰	پیام نور	استقلال طلبی
		۱۰/۳۲	۱۱/۱۵	۲۳۰	علمی-کاربردی	
۰/۰۰۲	۴/۶۱	۱۲/۳۲	۵/۳۱	۲۵۰	پیام نور	آینده‌نگری
		۱۲/۳۸	۱۰/۱۱	۲۳۰	علمی-کاربردی	
۰/۰۷	۳/۲۸	۱۸/۱۶	۸/۴	۲۵۰	پیام نور	تحمل ابهام
		۳۱/۲۰	۹/۸۲	۲۳۰	علمی-کاربردی	
۰/۰۰	۲/۳۲	۷/۹۱	۶/۵	۲۵۰	پیام نور	تیم کاری
		۵/۵	۱۰/۱۴	۲۳۰	علمی-کاربردی	
۰/۰۰	۴/۴۶	۱۲/۶۴	۱۲/۵۲	۲۵۰	پیام نور	خلاقیت
		۱۰/۸۴	۱۵/۸۵	۲۳۰	علمی-کاربردی	
۰/۰۴	۲/۰۹	۱۲/۷	۸۵/۹	۲۵۰	پیام نور	روحیه کارآفرینی
		۱۰/۸	۹۶/۱۴	۲۳۰	علمی-کاربردی	

## ۷. نتیجه‌گیری

امروزه آموزش کارآفرینی به یکی از مهم‌ترین و گسترده‌ترین فعالیت‌های دانشگاه‌های خارجی تبدیل شده است. آنچه در این فعالیت‌ها بیشتر لحاظ شده، اهداف آموزشی، مناسب بودن محتوای دوره‌های آموزشی، کارآفرینانه بودن شیوه‌های تدریس، ایجاد و گسترش مفهوم و فرهنگ کارآفرینی در محیط دانشگاه، ایجاد تحرک برای توسعه‌ی اقتصادی، ترغیب دانشگاه‌ها به برگزاری دوره‌ها و کارگاه‌های آموزش کارآفرینی، گسترش تحقیقات در خصوص کارآفرینی و کارآفرینان، حمایت‌های اطلاعاتی، مشاوره‌های مالی لازم برای راه‌اندازی فعالیت‌های کارآفرینانه توسط دانشجویان و دانش‌آموختگان، اثربخشی دوره‌های کارآفرینی و تطبیق و هماهنگی دوره‌های آموزشی و موارد یادشده با یکدیگر به‌منظور تربیت دانشجویان و دانش‌آموختگان کارآفرین است.

در مورد سؤال اصلی پژوهش یعنی سنجش و مقایسه‌ی میزان روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان دانشگاه‌های پیام نور و علمی — کاربردی مشهد، با توجه به نتایج آزمون تفاوت میانگین‌ها، مشخص شد که بین

روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان پیام نور و علمی — کاربردی تفاوت معناداری وجود دارد. این یافته با نتایج پژوهش‌های ربیعیان و همکاران (۱۳۹۴)، شریفی و همکاران (۱۳۹۳)، کمری و همکاران (۱۳۹۰)، نوه ابراهیم و تندسته (۱۳۸۷)، بدری و همکاران (۱۳۸۳) و کلانتری و همکاران (۱۳۸۳) همسو است.

روحیه‌ی کارآفرینی در هر دو گروه از میانگین زیادی برخوردار است، اما تفاوت معناداری آنها در گروه‌ها نشان می‌دهد که برنامه‌ی درسی آنها تفاوت‌های عمده‌ای دارند و اهداف متفاوتی را دنبال می‌کنند. به نظر می‌رسد در برنامه‌ریزی درسی دانشگاه پیام نور همچنان بر حفظ مطالب کتاب و بحث‌های انتزاعی بدون توجه به کاربرد آنها تکیه می‌شود، در حالی که در دانشگاه علمی — کاربردی که با ابزار و فناوری سروکار دارند، به آموزش کارآفرینی و ویژگی‌های آن بیشتر توجه می‌شود.

همچنین مشخص شد که بین مؤلفه‌های کارآفرینی یعنی انگیزه‌ی پیشرفت، گرایش به خلاقیت، استقلال‌طلبی، تیم‌کاری و آینده‌نگری بین دانشجویان پیام نور و علمی — کاربردی تفاوت معناداری وجود دارد.

از دیگر نتایج تحقیق این است که بین جنسیت و میزان روحیه‌ی کارآفرینی رابطه‌ی معنادار و متفاوتی وجود دارد و در هر دو گروه دانشجویان دانشگاه پیام نور و علمی — کاربردی، پسران روحیه‌ی کارآفرینی بیشتری از دختران دارند. این یافته با نتایج تحقیق احمدی و همکاران (۱۳۹۱) و کمری و همکاران (۱۳۹۰) همسو، و با نتیجه‌ی تحقیق شریفی و همکاران (۱۳۹۳) مغایر است.

## ۸. پیشنهادات

به نظر می‌رسد باید اقداماتی به منظور اصلاح و بازنگری در برنامه‌های آموزشی برای ارتقای سطح قابلیت‌های کارآفرینی در نظام آموزش عالی صورت پذیرد. آموزش قابلیت‌های کارآفرینی در برنامه‌ریزی‌های درسی می‌تواند گامی در زمینه‌ی بهبود این شاخص‌ها در دانشجویان باشد. برای کاهش فاصله میان دوره‌های نظری از جهت مهارت‌های کارآفرینی احتمالاً یکی از مؤثرترین اقدامات، ارائه‌ی دروس عملی در دانشگاه‌ها خواهد بود. ایجاد واحدهای درسی به صورت عملی و نظری به صورت توأم در زمینه‌ی پرورش روحیه‌ی کارآفرینی در بین دانشجویان می‌تواند مفید باشد.

محققان بر این اعتقادند که کارآفرینی علاوه بر ایجاد اشتغال، سبب افزایش کیفیت زندگی، توزیع مناسب درآمد، کاهش اضطراب‌های اجتماعی و بهره‌وری از منابع ملی می‌شود. کارآفرینی پدیده‌ی فنی - اقتصادی جدیدی است که در دو دهه‌ی اخیر، جهان اقتصاد و صنعت را با پیامدهای شگفت خود متحول کرده است. با توجه به دلایلی که در زمینه‌ی اهمیت کارآفرینی مطرح شد، ضروری است که سیاستگذاران و

برنامه‌ریزان مراکز آموزش عالی با حمایت همه‌جانبه از فرایند کارآفرینی و برنامه‌ریزی جامع، زمینه‌ی رشد و ترویج فرهنگ کارآفرینی دانشجویان را فراهم کنند.

## منابع

۱. آراسته، حمیدرضا (۱۳۸۲)، کارآفرینی و آموزش عالی، اصول و موانع، نشریه‌ی رهیافت، ش ۲۹، صص ۱۳-۵.
۲. احمدپورداریانی، محمود (۱۳۸۱)، آیا کارآفرینی استراتژی دانشگاه‌ها را تغییر می‌دهد؟ نشریه‌ی رهیافت، ش ۲۹، صص ۲۵-۱۵.
۳. احمدپورداریانی، محمود و مقیمی، سیدمحمد (۱۳۸۰)، نقش آموزش کارآفرینی در بهبود دانش صاحبان کسب و کار، مجله‌ی تدبیر، ش ۱۱۳، صص ۲۷-۲۲.
۴. احمدی، فریدون؛ شافعی، رضا و مفاخری‌نیا، فرانک (۱۳۹۱)، بررسی تأثیر عوامل فردی و محیطی بر رفتار کارآفرینانه‌ی دانشجویان دانشگاه کردستان، فصلنامه‌ی توسعه‌ی کارآفرینی، سال چهارم، ش ۱۵.
۵. بدری، احسان (۱۳۸۴)، بررسی قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه اصفهان، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه اصفهان.
۶. ربیعیان، مصطفی؛ درودی، علیرضا؛ بهمن، نادر؛ احمدی، عارفه و بشری، نگین (۱۳۹۴)، بررسی روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان دانشکده پیراپزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران، مجله‌ی دانشکده‌ی پیراپزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران، دوره‌ی ۹، ش ۲، صص ۲۳-۲۰۳.
۷. رحیمیان، مهدی؛ چیدری، محمد و عباسی، عنایت (۱۳۹۴)، بررسی توانمندی‌های کارآفرینانه‌ی دانشجویان مراکز آموزش علمی - کاربردی کشاورزی و عوامل مؤثر بر آن (مورد مطالعه، استان فارس)، مجله‌ی علمی - پژوهشی علوم ترویج و آموزش کشاورزی، دوره‌ی ۱۱، ش ۱.
۸. رستمی، فرخنده؛ هوشمند، عنایت و آرمان‌مهر، وجیهه (۱۳۹۳)، ارزیابی دانشجویان نسبت به نقش برنامه‌های آموزشی دانشگاه در تقویت روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان، همایش بین‌المللی مهارت‌آموزی و اشتغال، تهران.
۹. سالازار، میلنو (۱۳۸۳)، مقدمه‌ای بر کارآفرینی، ترجمه‌ی سیامک نطاق، سازمان ملی بهره‌وری ایران.
۱۰. شریفی، زینب؛ سورانی، فاطمه و احمدوند، مصطفی (۱۳۹۳)، سنجش سطح روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان کشاورزی در دانشگاه یاسوج، کارآفرینی و کشاورزی، سال اول، ش ۱.
۱۱. صالحی، سعید و برادران، مسعود (۱۳۸۴)، راه‌کارهای به‌کارگیری کارآفرینی در آموزش کشاورزی، مجموعه مقالات همایش ملی کارآفرینی، معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد رودهن، صص ۳۱۶-۲۹۷.
۱۲. کلانتری، صمد؛ ربانی، رسول و هزارجریبی، جعفر (۱۳۸۳)، بررسی میزان کارآفرینی دانش‌آموختگان در عرصه‌ی نشریات و مطبوعات، نامه‌ی علوم اجتماعی، ش ۲۳.
۱۳. کردنائیچ، الف (۱۳۸۴)، دانشگاه کارآفرین، آموزش عالی و نقش آن در ایجاد اشتغال، فصلنامه‌ی مدیریت و توسعه، ش ۲۶، صص ۳۳-۱۷.

۱۴. کمری، فریده؛ مهدی‌زاده، حسین؛ اسلام‌پناه، مریم و مقتیان، آفاق (۱۳۹۰). بررسی وضعیت روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان دانشگاه‌های غرب کشور، اولین همایش ملی آموزش در ایران ۱۴۰۴، تهران: پژوهش‌شکده‌ی سیاست‌گذاری علم، فناوری و صنعت.
۱۵. منوری‌فرد، فیض‌الله؛ موحد محمدی، حمید و رضوانفر، احمد (۱۳۹۱). واکاوی اثر مؤلفه‌های برنامه‌ی درسی بر روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان، کنفرانس ملی کارآفرینی و مدیریت کسب و کارهای دانش‌بنیان، بابلسر.
۱۶. نوروززاده، رضا و رضایی، ندا (۱۳۸۹). م‌شوق‌ها و بازدارنده‌های مؤثر بر روحیه‌ی کارآفرینی از دیدگاه دانشجویان مراکز آموزش عالی دانشگاه علمی - کاربردی کشاورزی، فصلنامه پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی، ش ۱۲.
۱۷. نوه‌ابراهیم، عبدالکریم و تندسته، اشکان (۱۳۸۷). مطالعه‌ی شاخص‌های کارآفرینی در بین دانش‌آموزان سال آخر سه رشته نظری، فنی - حرفه‌ای و کاردانش (مدارس متوسطه‌ی شهرستان گرمسار)، فصلنامه‌ی رهبری و مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد گرمسار، سال دوم، ش ۲، صص ۱۴۶-۱۳۳.
۱۸. هزارجریبی، جعفر (۱۳۸۲). بررسی میزان کارآفرینی دانش‌آموختگان علوم انسانی در عرصه‌ی نشریات فرهنگی - اجتماعی شهر تهران، رساله‌ی دکتری دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.
۱۹. وطن‌خواه، نسیم و رضایی‌مقدم، کوروش (۱۳۹۴). شناخت روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز، علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ج ۱۱، ش ۱.